

ULOGA MATERINSKOG JEZIKA U PODUCI I UČENJU ENGLESKOG KAO STRANOGA JEZIKA

Mirjana Došen*
Gimnazija Karlovac

Materinski se jezik u nastavi engleskoga jezika koristi u dva osnovna, na bitnoj prirodi poduke i učenja jezika utemeljena načina: kao predmet kontrastiranja sa stranim jezikom (paralele + kontrasti) i to na više razina, od kojih su važnije morfo-sintaktička i leksičko-semantička od lingvističkih razina, te kulturno-civilizacijska od izvanjezičnih. Odgovarajuću pozornost moramo posvetiti prijevodu, te analizi pogrešaka. Razredna komunikacija ostvaruje se na engleskome jeziku, materinskome jeziku pribjegavamo samo kada je to prijeko potrebno.

Ključne riječi: materinski jezik, engleski jezik, kontrastivna analiza, prevođenje

UVOD

Tijekom niza stoljeća poduke stranih jezika izmjenjivale su se metode i tehnike poduke i učenja, a s njima i stajališta o ulozi materinskog jezika u nastavi stranoga jezika. Ne samo zbog fosiliziranog pristupa gramatičko-prijevodne metode, materinski je jezik u suvremenoj teoriji i praksi bio gotovo anatemiziran. Danas se koristi na dva osnovna, na bitnoj prirodi učenja utemeljena, načina: (1) kao predmet kontrastiranja sa stranim jezikom (paralele + kontrasti) (Filipović, 1986) i to na više razina, od kojih su važnije morfo-sintaktička i leksičko-semantička od lingvističkih, te (2) kao sredstvo pojašnjavanja težih, naročito neprevodivih koncepcija i pojava u kulturi i civilizaciji naroda čiji jezik učimo, od izvanlingvističkih.

Prijevodne vježbe i prevođenje kao treći način također imaju mjesto u poduci i učenju stranih jezika, prvo primjereni prijevodi sa stranoga jezika na materinski a potom i obratno, s materinskoga na strani.

Ova su tri razine uporabe materinskog jezika u razredu, te pri pripremanju individualnih i domaćih radova učenika dio složenog mi-

saonog (CCCL) pristupa, tj. "comprehensive coverage". Treba ih pažljivo planirati i odmjeriti, ovisno o vremenu što nam stoji na raspolaganju, te u skladu sa stupnjem znanja i zrelošću učenika, moguće i s njihovim već poznatim profesionalnim potrebama. Zahtjevi što se stavljaju pred srednjoškolce ne razlikuju se samo ovisno o tome koju školu učenik pohađa, nego također ovisno o razredu i/ili promjenama vezanim za reforme školstva.

Za ovo je razmatranje zanimljiva činjenica da je čovjek na kraju XX. stoljeća, pred ulazak u novo tisućljeće, ne prvi put, pokušao obuhvatiti i sistematizirati spoznaje u sveobuhvatnu sliku svijeta i znanja, govoreći o spoznajnoj znanosti ("cognitive science"), što se rodila u krilu filozofije i znanstvenih grana iz nje proizašlih, da bi se, proširene i obogaćene, ponovno ujedinile. Logično je stoga da i lingvisti, didaktičari i metodičari sve više pozornosti posvećuju integrativnom pristupu u nastavi stranih jezika, pristupu koji analogno omogućava povezivanje dvaju ili više jezika, od kojih je jedan uvijek materinski. Takav pristup jest dodat-

na motivacija za rad na dubljem i boljem razumijevanju sustava i materinskog i stranoga jezika.

Svijest o značenju filozofije, semantike, psiholingvistike, sociolingvistike i dr. također reintegriranih u spoznajnu znanost, nužna je protuteža fragmentalizaciji. Potrebna je ne samo intradisciplinarnost nego i interdisciplinarnost i multidisciplinarnost: suradnja ne samo sa stručnjacima iz vlastitog područja nego također i profesorima hrvatskoga jezika i književnosti, povijesti, etike, gospodarstva, s etnolozima, ekolozima, vjeroučiteljima, glazbenicima, sociolozima. Na primjer, i tradicionalne pjesme riznica su saznanja o povijesnim događajima, te o društvenim odnosima. Dio pojašnjenja eventualno ćemo morati dati i na hrvatskome jeziku.

KONTRASTIVNA ANALIZA – *paralele i kontrasti*

Materinski jezik koristi se kao predmet kontrastiranja sa stranim jezikom na više razina, a od tih su za nastavni proces, što je već rečeno, najvažnije morfo-sintaktička i leksičko-semantička razina s jedne, te kulturno-civilizacijska s druge strane. Manju, a na nekim, najčešće ranim stupnjevima učenja često i nedovoljnu, pozornost uspijevamo posvetiti stilističkoj, dijalektalnoj i idiolekatskoj razini, dok se izvanlingvističkim problemima gospodarskih, ideoloških, religioznih, etničkih i obrazovnih razlika također ne posvećuje primjerena pozornost. Razlikama utemeljenim na spolu, rasi, klasi, okolini, regiji kao i čimbenicima vezanim za osobno mišljenje na naprednim bi stupnjevima svakako trebalo posvetiti veću pozornost. Pretpostavka da učenje nekog jezika znači i odgovarajuće poznavanje običaja i navika, mentaliteta, često se pokazala krivom, uzrokujući nerazumijevanje i nesporazume. Pojednostavljivanje ili čak zanemarivanje određenih problema te probleme nipošto ne rješava, stvara nepoželjne klišeje, nerijetko produbljuje postojeće probleme sporazumijevanja.

Materinskim ćemo se jezikom svrsishodno

poslužiti i baveći se prevodenjem i teorijom prevođenja, te pri analizi pogrešaka ("error analysis") – disciplinama utemeljenim na kontrastivnoj analizi, tj. paralelama i kontrastima. **HEADWAY** primjerice nudi zanimljive zadatke ispravljanja pogrešaka. Budući da je dio problema u interferenciji s materinskim jezikom, morat ćemo se, pojašnjavajući, osvrnuti na odgovarajuće probleme u našem jeziku.

Morfo-sintaktička razina

Za učenike s našega govornog područja teškoću će svakako predstavljati niz gramatičkih problema, kao što su to *The present perfect tense* (razlike između *The resultative present perfect* i *The continuative usage* spadaju u kategoriju problema o kojima treba povesti što je više moguće računa), *The future perfect tense*, *The special use of the past and The past perfect tenses*, *The sequence of tenses* (posebno *simultaneous actions in the past*) kao i pogodbene rečenice učenici će lakše shvatiti i usvojiti pomoću prijevoda. To se svakako odnosi također na poduku i prevodenje pasiva (Ivir, 1978), karakterističnog, kao što je poznato, i za registar ESP/EDP. Primjeri iz stvarnog života pojačat će motivaciju učenika:

TURN INTO THE PASSIVE AND THEN TRANSLATE INTO CROATIAN:

1. Their fellow-countrymen laughed at Orville and Wilbur Wright. Today people all over the world admire the Wright Brothers for their contribution to the progress of mankind.
2. If you happen to need anything, you can contact Ms Pursey after 8 a.m.
Causative "have"/"get" također može biti svrhovito povezan s prijevodom:

npr. SHORTEN THE FOLLOWING SENTENCES USING CAUSATIVE "HAVE" or "GET" AND THEN TRANSLATE INTO CROATIAN:

1. Last Friday Linda went to her hairdresser's and asked her to shorten her hair.

2. Did Lorna go to the photographer's studio? Did she ask the photographer to take her photo?

Rješavanjem ovoga gramatičkog zadatka zorno smo prikazali njegovo značenje za ekonomiju jezika, a prijevodom na materinski jezik dodatno smo pojasnili semantičku razinu ovog specifičnoga gramatičkog problema.

Ili drugačiji tip zadatka s istim problemom:

ANSWER USING CAUSATIVE "HAVE" OR "GET" AND TRANSLATE INTO CROATIAN:

1. Why did you go to the dentist's the other day?
2. What are the Giffords going to do to make their condo look even better?

Leksičko-semantička razina

Pomoću jednojezičnih i dvojezičnih rječnika rješavat ćemo uobičajene probleme značenja. Hrvatskim ćemo se jezikom poslužiti pri tumačenju složenog, višeznačnog i apstraktnog vokabulara. Neprevodive koncepcije i pojave čine uporabu materinskog jezika neizbježnom. Problem primjerenog odabira riječi ili izraza ("*appropriacy*") najčešće će se javiti na naprednijim stupnjevima učenja stranih jezika, i tu ćemo, uz moguće objašnjenje na materinskom jeziku, primjere obavezno dati na stranome jeziku. Jezično blago, poput idioma i fraza, kolokacija, pravih i posebno lažnih parova (Ivir, 1978), najlakše ćemo učeniku približiti pomoću primjera i prijevodnih ekvivalenata. Razredna interakcija tijekom potrage za prijevodima za naše ili engleske poslovice bit će zahtjevan, zanimljiv i istinski poticajan zadatak.

Hrvatskim ćemo se jezikom, nadalje, povremeno poslužiti u razredu i/ili van njega i kad tumačimo inovacijski vokabular, jer najnovija dostignuća i popratni vokabular sami po sebi predstavljaju poseban problem. Tu hrvatsko nazivlje još ili ne postoji ili nije ustaljeno, i morat ćemo se poslužiti pojašnjenjima na materinskom jeziku kako bismo prenijeli i određena saznanja. Kao što je poznato, nerijetko zajed-

no s inovacijom, da bi se izbjegla lutanja i nesporazumi, uvozimo i uvodimo i strane riječi.

Dijalekti i slang kao lingvistička refleksija regionalnog i slojevitog demokratizacijom dobivaju na značenju. Donose bogatstvo lokalnog kolorita, vremenske i generacijske, obrazovne i psihološke implikacije.

Mlade ljude treba nastojati pripremiti za šarolik (jezičnu) stvarnost, omogućiti im iščitavanje ne samo površinskih nego i dubinskih slojeva značenja.

"*Noises*", dakle zvukovi i uzvici kao i "*body language*" također predstavljaju, naročito za strane govornike, prilično neistraženo područje. Suvremeni udžbenici, poput **In Frame – Log on** i tome području posvećuju više pozornosti (Doolan *et al.*, 1998 – 2000).

Prevođenje

Prijevodne vježbe zahtjevan su oblik rada u školi i kod kuće, traže i dosta vremena, ali su i višestruko korisne. Učenici postupno usvajaju vještinu učinkovitog prebacivanja iz koda u kod, uočavaju sličnosti i razlike u strukturama, redu riječi, uporabnoj vrijednosti pojedinih riječi i njihovih sklopova. Prijevod je koristan na svim stupnjevima učenja, a ovisno o uzrastu i predznanju, birat ćemo kraće ili dulje pojedinačne rečenice za prijevod sa stranog jezika na materinski. Na višim stupnjevima prevodit ćemo i dulje vezane odlomke, opet najprije s engleskog jezika na materinski. Povratni prijevod može nam poslužiti da provjerimo učinjeno. Globalni prijevod posebna je, dvostruka i poticajna vježba. Učenik se usavršava i dokazuje u razlikovanju bitnog od nebitnog. Korisno je zadatak početi bilješkama. Ponekad će biti uputno pripremiti ih najprije na hrvatskome, pa tek potom na engleskom jeziku. U pripremi zadatka, npr. za grafoskop, podcrtavanjem ili na neki drugi način (masna slova, razlika u boji; termo-folije ili obične folije) možemo skrenuti pozornost na specifične probleme.

Prevodeći, učimo pravila pisanog priopćavanja na raznim razinama komunikacije. Pazimo da prevodimo poruke, a ne pojedine riječi, razvijamo osjetljivost za anaforičke i kataforičke

elemente teksta. Krajnji je cilj proziran prijevod, dakle, takav koji će prouzročiti što manju buku u komunikacijskom kanalu (Ivir, 1978).

Svijest o problemima raznih vrsta prevodjenja treba na vrijeme početi razvijati. Zato prevodjenje pismenog izraza treba dopuniti vježbama prevodjenja usmenih iskaza. Uz određene simulacije, učenici će steći i, makar posredno, iskustvo ponašanja u odgovarajućim situacijama. Korisno će poslužiti interakcija učenik – učenik – profesor ili razred – profesor. Takve se pisano-govorne vježbe mogu provoditi i u skupnom radu ili uz rad u paru. Ponekad je jedan iz skupine „prevoditelj“. U početku je uputno „prevoditeljski“ zadatak povjeriti učeniku koji se najbolje snalazi u oba jezika, postupno treba i drugima pružiti priliku. Iskustvo je pokazalo da takve vježbe mogu biti uspješne i poticajne:

“Genuine translation involves the students in serious consideration of the expressive possibilities of the new language, while also expanding their appreciation of the semantic extensions and limitations of their first language and the implication for meaning of its syntactic options.”

(Nadstoga, 1988: 12)

Svrshodan, ali složen i zahtjevan odnos materinskog i stranog jezika elemenat je i dokaz kohezije. U rasponu od osnovnih *“survival skills”* do poželjnih *“social skills”* mnogo je vještina koje treba savladati. Domišljatost i duhovitost mladih pokreću interakcije. Neće sva komunikacija biti na stranome jeziku, naročito ne ako je razred velik i ako su i grupe veće, bitno je da se učenici uče razmjeni mišljenja i toleranciji, te da je određeni dio ili cijela simulacija na stranome jeziku. Iskustvo je pokazalo da je ponekad dobro zadatak započeti u završnom dijelu sata, u tom će slučaju dio posla učenici obaviti kod kuće. Grupni rad zahtijeva mnogo vremena, a razrednog vremena često nema dovoljno na raspolaganju. Takav zadatak može biti npr. pripremiti bilješke za telefonski razgovor kao *follow-up* nakon prevoditeljskog rada.

POUČAVANJE KULTURE I CIVILIZACIJE NARODA ČIJI JEZIK UČIMO

Kada je riječ o načinu života autohtonog stanovništva strane zemlje, danas će i učenici prosječnih razreda i prosječnog gimnazijskog predznanja, odgojeni uz suvremene elektroničke medije, najčešće radije poslušati objašnjenja na jeziku zemlje čiji jezik uče. Izjavljuju kako osjećaju da tako mnogo više usvajaju tijekom samog nastavnog sata. Ipak, ni ovdje ne treba ni zanemariti niti podcijeniti ulogu materinskog jezika. Subjektivno mišljenje učenika ne opravdava zanemarivanje osnovnih funkcija poduke, nekritičnu jednostranost u pristupu. Učeći o drugima, učimo o sebi, te na tako osjetljivu području ne treba dopustiti nespo-razume.

Od neprocjenjive je vrijednosti učenike upozoriti da je po svojoj prirodi kultura anglosaksonskoga govornog područja verbalna kultura.

Tako tipično englesko umijeće umjerenih iskaza (*“understatement”*) stavlja pred nas dodatne zahtjeve u istančanosti pri primanju poruke.

“Brainstorming techniques”, razvijene su upravo na engleskome govornom području, vrijedi ih proučavati i usvajati. Isto vrijedi i za praktičnu poduku umjetnosti pristojnog, konciznog i jasnog pisanja (*“the three Cs”*) zamolbi i životopisa.

Rasprave će biti zanimljive za većinu učenika; filatelija npr. s izrazima poput *“gutter pairs”* pomoći će da na zanimljiv način ilustriramo bogatstvo specifičnosti utemeljenih na tradiciji i zemljopisnoj rasprostranjenosti.

Na razini svakodnevice dodatna pojašnjenja na materinskom jeziku mogu biti nužna ili barem poželjna i na jednom zanimljivom i donekadavno nedovoljno obrađenom području što ga zovemo jezikom tijela (*“body language”*), dijelu sporazumijevanja što se svjesno ili nesvjesno ostvaruje pomoću mimike i geste. Takva paralingvistička komunikacija poseban je problem, teže je objašnjiv i vrlo specifičan dio,

ponekad čak i tabu-temu, komunikacijskog aparata svakog naroda.

ZAKLJUČAK

Istaknula bih da od raznih vremena, metoda i tehnika rada treba sačuvati ono najvrednije, najbolje, najprimjerenije zadatku i društvenoj sredini. To je prednost eklektičkog pristupa i potiče učitelja-praktičara da prihvati fleksibilan i suvremen, zreo i promišljen, teoretski utemeljen, ali i pragmatičan pristup.

Uklapanje materinskog jezika i zavičajnih sadržaja u nastavu stranih jezika nesumnjivo zahtijeva dodatna promišljanja i pripreme. Ne možemo reći da uporaba materinskog jezika bilo uzrokuje bilo produbljuje interferenciju. Materinski je jezik i u svijesti učenika i u svijesti učitelja, te će pomoći će da se izbjegnju nespozumizumi:

– *Students can think they understand what an item means but in fact be wrong...*

– *Many students no doubt translate either consciously or subconsciously anyway, and formalizing this should ensure accuracy.*

(Soars, 1995: iv)

Nužno je koristiti se kvalitetnim udžbenicima, priručnicima i autentičnim radnim materijalima. Grafički izgled stranice svih tih materijala, vizualno izdvajanje i naglašavanje ključnih i/ili specifičnih problema bit će, uz ilustracije, od pomoći za razumijevanje pa time i za dugoročno pamćenje. Učenike, pa i roditelje, treba barem ukoliko obavijestiti o onom što je dostupno na domaćem i stranom tržištu priručničke literature ili u knjižnicama: to su razni tipovi rječnika, uključujući slikovne glosare i druge skrivene rječnike, tezaursi, leksikoni, enciklopedije, pa i *"spelling check"*, *"grammar check"* i tezausom u računalu.

Budućnost zahtijeva visokospecijalizirana znanja, a za izazove svijeta u kojemu će ti mladi ljudi živjeti treba se sustavno pripremiti.

Materinski je jezik onaj na kojem i kroz koji smo stjecali iskustvenu podlogu, znanja i iskustva što ćemo ih sa sobom nositi cijeli život. U

trenucima umora, stresa, monotonije, anksioznosti, nedostatka pozitivnog stimulansa, nedostatka povratne informacije, pritiska jakih emocija, bolesti, nedovoljne opće asertivnosti govornika, u nedostatku društvenih vještina, pojačano će djelovati interferencija, pa će *"performance"* zaostajati za razinom *"competence"*. Sigurnost što je u takvim situacijama pruža kvalitetno znanje, oslonac je od neprocjenjive vrijednosti. Odgovor je, dakle, u kvalitetnoj i kreativnoj poduci i kvalitetnom, kreativnom učenju. Namjera je ujedno u mladih ljudi razviti naviku i vještinu i ekipnog i samostalnog rada, te sposobnost permanentnog obrazovanja.

Materinski jezik možemo koristiti u svim fazama rada, od uzimanja nove građe do faze *"remedial work"*. Pridonosi usvajanju i utvrđivanju znanja (*"reinforcement"*), služi kao oslonac pamćenju. Potrebno je izgraditi koherentan sustav rada i vrednovanja usmenih odgovora kao i pisanih radova i testova (*"continuous assessment"*), pa i samovrednovanja, poštujući dokimološka načela. Treba uz to objasniti i odnos prema raznim vrstama pogrešaka. Pri tome se razredna komunikacija, od uputa za rad ili testova do pohvala i pokuda, ostvaruje uglavnom na engleskome jeziku, uz povremeno korištenje materinskoga jezika, kada je to u interesu samoga učenika, tj. samo kada je to prijeko potrebno.

U više od trideset godina rada u nastavi često sam se suočavala s problemima i dvojabama o kojima je ovdje bilo riječi. Reforme su sa sobom donijele različita usmjerenja i potrebu prilagodbe potrebama i željama srednjoškola/gimnazijalaca raznih profila. S promjenama u školstvu mijenjao se i pristup nastavi engleskog jezika, sadržaji na maturi, udžbenici i priručnici, pa i odnos prema upotrebi materinskog jezika i zastupljenosti zavičajnih tema u samim udžbenicima, bilo da se radi o uvodu u temu, bilo o transferu-aktualizaciji. Smatram da je motivacijska snaga materinskog jezika i zavičajnih tema velika.

REFERENCIJE

- Doolan *et al.* (1998 – 2000). *In Frame 1, 2 – Log on 3, 4*. Zagreb: Školska knjiga.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivir, V. (1978). *Teorija i tehnika prevodenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija“.
- Nadstoga, Z. (1988). A Communicative Use of Translation in the Classroom. *English Teaching Forum XXVI*, 4, 12 – 14.
- Soars, J. and Soars, L. (1995). *Headway upper-intermediate*, Teacher's Book. Oxford University Press.

MOTHER TONGUE IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

In TEFL, the students' native language can be used in two basic ways, based on the essential nature of foreign-language teaching and learning: it can be compared and contrasted with the target language on different linguistic levels, focussing on the morpho-syntactic, the lexical, and the semantic levels. On the other hand, extra-linguistic aspects, such as the culture and civilization of English-speaking countries, can be stressed. Adequate attention must also be paid to translation and error analysis. On the whole, communication in the classroom goes on in English: we resort to the mother tongue only when it is absolutely necessary.

Key words: mother tongue, English language, contrastive analysis, translation